

О.О. Ремезова, к.геогр.н., доц.
Житомирський інженерно-технологічний інститут

ДО ПИТАННЯ ПРО ПАЛЕОГЕОМОРФОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ПОШУКІВ РОДОВИЩ БУРШТИНУ НА ПІВНІЧНОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНСЬКОГО ЩИТА

Виконано палеогеоморфологічні реконструкції середньоеоцен – раннє олігоценової епохи району овруцького кряжу та його обрамлення, показана роль палеогеоморфологічних критеріїв пошуків родовищ бурштину, проведено аналіз тектонічних, літологічних та інших факторів, сприятливих для утворення бурштиноносних товщ.

Бурштин здавна був одним з найпопулярніших каменів-самоцвітів в Україні. В середньовіччя з нього виготовляли предмети культу, а пізніше він став невід'ємною частиною українського народного жіночого вбрання – з нього виготовляли гудзики, намисто. Цей камінь і зараз привертає увагу не тільки як ювелірний камінь, але й як медичний засіб (з нього виготовляють бурштинову олію і бурштинову кислоту, що є основою багатьох ліків), а також – біогенний стимулятор для сільськогосподарських культур. Саме тому пошуки бурштину на Поліссі завжди викликали зацікавленість вчених-геологів.

П.А. Тутковський описав прояви бурштину в Волинській губернії. Він за генезисом виділяв дві категорії родовищ: первинні (корінні) та вторинні (ератичні). До корінних родовищ він відносив родовища в палеогенових мергелях (київської світи) на лівому березі р. Горині (від с. Бережниці до с. Лютинська), по лівому берегу р. Південної Случі від Вульки Холопської (нині с. Прислущя) до с. Березно. До цієї ж категорії належать, на думку П.А. Тутковського, родовища в нижньотретинних відкладах на берегах р. Уж поблизу Ушомира та біля с. Барашів, в олігоценових пісковиках Луцького повіту (с. Журавичі).

Вторинними родовищами слід вважати знахідки в валунних відкладах біля с. Збраньок Овруцького повіту, с. Олександрівки Ковельського повіту, м. Володимирця, с. Великого Ведмежого, с. Зульні та с. Кідри в Бережницькому лісництві, у флювіогляціальних і післяльодовикових відкладах поблизу Клесова, селища Сарни Рівненського повіту та с. Копище Овруцького повіту [3]. Однак сучасні дослідження показали, що в мергелях київської світи бурштин знаходиться не в корінному заляганні і до свого поховання в товщі мергелів буршин пройшов тривалий шлях від первинного місцезнаходження [1]. На території України ніде невідомі розсипища бурштину середньоеоценового віку. Умови для формування родовищ бурштину в цю епоху були несприятливими.

Багатий матеріал для оцінки умов формування родовищ бурштину дали дослідження Клесівського родовища. Найбільш сприятливими умовами для нагромадження бурштину, на думку І.О. Майдановича і Д.Е. Макаренка, є умови пізньокіївського-ранньохарківського часу, що відповідає кінцю середнього-початку пізнього еоцену, що в абсолютному вимірюванні складає приблизно 3 млн років. На думку цих же дослідників, прояви бурштину пов'язані з прибережними рівнинами шхерного типу і, особливо, з ділянками палеодолин та долиноподібних знижень [1].

За результатами палеогеоморфологічних досліджень, проведених автором, встановлено, що в середньоеоцен-ранньоолігоцену епоху палеогеоморфогенезу в межах північної частини Українського щита, в умовах трансгресій, вище рівня моря залишались Овруцький кряж та деякі невеликі підняття західніше кряжу. Тут сформувалась значна кількість заток, проток і островів, переважно представлених ерозійними, тектонічними підвищеннями прадавнього кристалічного фундаменту. Розміри таких островів склали 0,5–12 км².

В епоху трансгресії відбувалось зниження активності процесу знесення, оскільки сипкий матеріал нагромаджувався у западинах рельєфу, поступово вирівнюючи його. В епохи регресій знесення матеріалу посилювалось внаслідок активізації тектонічних рухів і посилення ерозійного візсу. Піднесеними ділянками суші впродовж даної епохи залишались Овруцький, Юрівський, Миколаївський та Дивліньський блоки. Тут існував денудаційний і акумулятивно-денудаційний рельєф відносно припіднятих розчленованих ділянок, гіпсометрично нижче формувався денудаційно-акумулятивний рельєф відносно занурених плоских ділянок. З розвитком трансгресії останні були островами.

Потужність відкладів харківської серії в межах досліджуваного регіону, які можуть бути потенційно бурштиноносними, складає від 2–6 до 37 м (на сході Прип'ятського прогину). В межах північної частини Українського щита відклади київської світи та харківської серії залягають як суцільний покрив лише на північному сході території, на решті території – як окремі ареали. Мінімальні відмітки підосви цих відкладів складають +60 м, а найвище залягання їх спостерігається поблизу західної частини Овруцького кряжу та його обрамлення – до +170 м. З північного сходу на південний захід зменшується потужність цих відкладів, що пояснюється диференціацією тектонічних рухів.

У межах досліджуваної території збереглися релікти давньої річкової мережі, успадковані від попередніх епох. Давні залишки відігравали важливу роль у формуванні розсипищ бурштину. Деяка частина бурштину могла виноситись річками і нагромаджувалась у дельтових частинах долин, а решта – потрапляла в затоки і концентрувалась в зниженнях підводного рельєфу. Давньооліовіальні відклади за літологічним складом представлені різнозернистими, переважно крупнозернистими пісками, гравійно-галечними горизонтами в нижній частині розрізів. Потужність таких відкладів не перевищує звичайно 5–7 м, інколи в них спостерігається домішка вуглистої речовини. Процеси вуглефікації викопного вугілля відбуваються паралельно з фосилізацією викопних смол, що містяться у цьому вугіллі, і ці процеси істотно впливали на фізичні властивості бурштину, наприклад на твердість, розчинність в органічних розчинниках, плавлення та ін. [2]. Співвідношення бурштиноносних відкладів та вуглистих відкладів ще й досі детально не вивчені. Однак на думку багатьох дослідників, вони можуть бути непрямомою ознакою бурштиноносності прибережно-морських відкладів, що залягають поблизу або нижче і мають олігоценний вік. Цей аспект бурштиноносності повинен бути досліджений як нова ознака бурштиноносності [1].

У зоні обрамлення Овруцького кряжу формувалась незначно припіднята морська абразійно-аккумулятивна і аккумулятивна долина, утворена на місці аккумулятивно-денудаційного рельєфу незначно припіднятих слабо розчленованих ділянок. В її межах формувались підводні долини. Реконструйована система палеодолин має деревоподібну форму. Прямолінійні ділянки давніх долин закладені за тріщинуватістю кристалічного фундаменту або пов'язані з межами тектонічних блоків.

В кінці раннього олігоцену район північної частини Українського щита зазнав здіймань, і тут починає переважати осадконагромадження, пов'язане з діяльністю річок, меншою мірою, озер і боліт. Товща, що перекриває відклади київської світи та харківської серії, складена світло-сірими, погано сортованими кварцовими пісками, темно-сірими і сірими глинами і алевритами з прошарками і лінзами бурого вугілля, що також вказує на певні взаємовідношення бурштиноносних відкладів і вугленосної товщі.

Таким чином, основні прояви бурштину на півночі Українського щита пов'язані з прибережно-морськими і лагунними фаціями граничних верств еоцену і олігоцену. Велику роль у формуванні цих проявів відігравали палеодолини, з їх русловими фаціями, а також з дельтовими конусами виносу з підводними частинами дельт пов'язані бурштиноносні відклади. Такі ділянки палеорельєфу потребують вивчення. З цими формами рельєфу пов'язані знахідки бурштину в регіоні. При проведенні випробувальних робіт на Словечанській ділянці, в яких брала участь автор, виявлені проби бурштину, які можуть мати практичний інтерес. Враховуючи дані, отримані з досліджень Клесівського родовища [1] матеріали польових досліджень і палеогеоморфологічні реконструкції для території північної частини Українського щита, виконані автором, найбільш сприятливі умови для накопичення бурштину були в межах Зосинецької, Прилуцької, Девошинської, Магдинської, Желонської, Новомирської розломно-блокових структур IV порядку, де розвивались серії долин і долиноподібних знижень, які потрібно детально вивчити (рис. 1).

Таким чином, поряд з літологічними дослідженнями, на даному етапі потрібно у пошуках нових проявів та родовищ бурштину зосередити увагу на палеогеоморфологічному і палеогеографічному аспектах проблеми. На жаль, на сучасному етапі геолого-розвідувальних робіт такі дослідження не проводяться, хоча вони потрібні. Всі групи проявів повинні бути випробувані і на підставі комплексу даних можливе прогнозування нових родовищ.

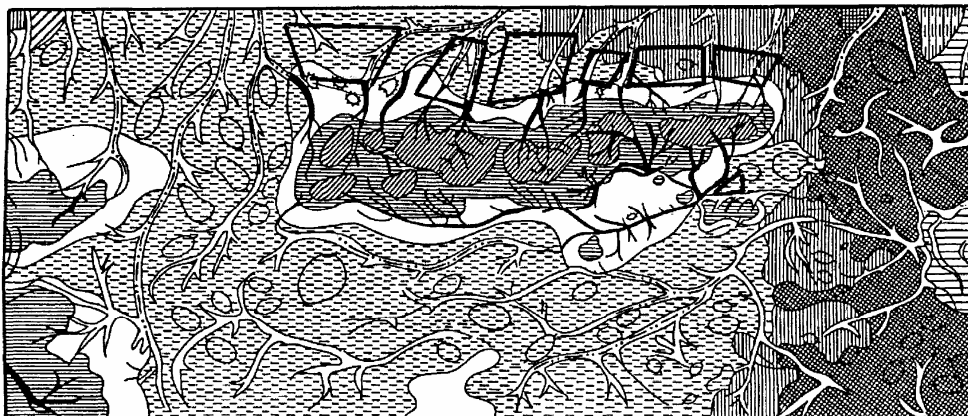

Рис. 1. Палеогеоморфологічна карта Овруцького кряжу та його обрамлення

(середньогооцет – раннє олігоценова епоха)

Умовні позначення:

<p>1. Генетичні типи субаерального палеорельєфу</p> <p> Денудаційний, акумулятивно-денудаційний розчленований рельєф підвищених ділянок.</p> <p> Денудаційний, акумулятивно-денудаційний слабо розчленований рельєф відносно піднятих ділянок</p> <p> Денудаційно-акумулятивний рельєф відносно опущених рівнинних ділянок.</p> <p>2. Генетичні типи субаквального палеорельєфу</p> <p> Мало піднесена морська абразійно-акумулятивна і акумулятивна рівнина, сформована на місці акумулятивно-денудаційного рельєфу мало піднесених, слабо розчленованих ділянок.</p> <p> Мало піднесена морська абразійно-акумулятивна рівнина, сформована в лагунних умовах на місці денудаційно-акумулятивного рельєфу мало піднесених, слабо розчленованих ділянок.</p> <p> Мало піднесена морська акумулятивна рівнина, сформована на місці денудаційно-акумулятивного рельєфу мало піднесених вирівняних ділянок.</p> <p> Мало піднесена морська акумулятивна рівнина, сформована на місці акумулятивного рельєфу низько опущених ділянок.</p>	<p> Низько опущена акумулятивна рівнина, сформована на місці акумулятивного рельєфу найбільш низько опущених ділянок,</p> <p>3. Форми рельєфу</p> <p>Древні долини і долиноподібні пониження.</p> <p>а) наземні; б) морського генезису;</p> <p>в) морського генезису утворені теригенними відкладами;</p> <p>г) морського генезису, утворені теригенно-карбонатними відкладами</p> <p> Древні озерні котловини.</p> <p> Відносно підвищені ділянки морського дна.</p> <p> Відносно опущені ділянки морського дна.</p> <p>4. Інші позначення</p> <p> Лінії вододілів.</p> <p> Границі генетичних типів і форм палеорельєфу.</p> <p> Ділянки акваторії морського дна, які зазнали пізнішого підняття.</p> <p> Ділянки неодноразової зміни генетичних типів палеорельєфу.</p>
--	--

Окреслені території – місця пропонувані для пошуку бурштину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майданович І.А., Макаренко Д.Е. Геология и генезис янтареносных отложений Украинского Полесья. – К.: Наук. думка, 1988. – 84 с.
2. Трофимов В.С. Янтарь. – М.: Недра, 1974. – 84 с.
3. Тутковський П.А. Янтарь в Волынской губернии // Тр. Об-ва исслед. Волыни. – Т. VI. –1911. – С. 19–58.

РЕМЕЗОВА Олена Олександрівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри геотехнологій та промислової екології Житомирського інженерно-технологічного інституту.

Наукові інтереси:

- геологія;
- гемологія;
- методика пошуків і розвідки родовищ корисних копалин.

Подано 19.12.2001